

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет іноземних мов
КУРСОВА РОБОТА

на тему:

"МОВА І КУЛЬТУРА: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ"

Виконала студентка IV курсу

групи А-43 Ганущак Марія

Викладач: Шаповал І.А.

Івано-Франківськ - 2013

План

Вступ

Розділ I. Поняття про мову, її функції та особливості

Розділ II. Культура: феномен, структура та функції

Розділ III. Проблема співвідношення мови та культури

Висновки

Список використаної літератури

Вступ

Ні для кого сьогодні не секрет, що народ, втрачаючи свою мову та культуру, перестає бути народом, суб'єктом історичного процесу. Він вироджується, зменшується в кількості, стає фізіологічною основою для збільшення іншого народу, часто народу-агресора, який і призвів його до такого стану. Культура ж народу невідривна від мови, неможлива без неї.

Актуальність теми зумовлюється надзвичайною важливістю впливу мови та культури на розвиток людства в цілому. Такий стан передбачає взаємодію та взаємоінтеграцію обох феноменів, що і породжує проблему співвідношення мови і культури, яка і на даний час не має остаточного вирішення і трактування.

Метою роботи є розкриття особливостей співвідношення та взаємозв'язку мови та культури в суспільстві.

Відповідно до поставленої мети передбачається вирішення наступних завдань:
дати вичерпне визначення мови, виокремити її функції, особливості та роль у суспільстві;

дослідити феномен культури, її функції, структуру, та значення;

дати оцінку стану та проблемам співвідношення мови та культури;

Об'єктом даного дослідження є дослідження феноменів мови та культури.

Предметом роботи є аналіз взаємовідношення та проблем співвідношення культури та мови.

Методи дослідження. Використання нормативного та структурно-функціонального методів дослідження дали змогу відстежити особливості функціонування мови та культури в суспільстві. Таке вивчення при використанні порівняльного методу дає можливість не лише побачити загальні тенденції та закономірності обох феноменів,

але й виокремити специфічні риси, які відрізняють поняття одне від одного. Аналіз зібраної інформації виокремлює основні проблеми співвідношення мови та культури. Структура роботи зумовлена її метою та науковими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів та списку використаної літератури. Обсяг роботи: 32 сторінки.

Розділ I. Поняття про мову, її функції та особливості

Мова - система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення. Правила мови нормалізують використання знаків та їх функціонування як засобів людського спілкування. Мова - це найважливіший засіб спілкування і пізнання [8, 103].

Мова - суто людський засіб спілкування в духовному і практичному житті людини і являє собою систему знаків для передавання, приймання і використання інформації. Мова виникла в процесі становлення самої людини як суспільної істоти, в процесі спільної трудової діяльності людей [8, 103].

Передумовами виникнення мови були здатності видавати звуки та здійснювати рухи, які виступали способом спілкування, засобом задоволення потреби обмінюватися думками, пізнавати властивості предметів і явищ.

Мова - дзеркало культури, в ній відображається не тільки реальний світ, що оточує людину, не тільки реальні умови його життя, але і суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу [16, 55].

Мова - скарбничка культури. Вона зберігає культурні цінності - у лексиці, у граматиці, в ідіоматиці, у прислів'ях, приказках, у фольклорі, у художній і науковій літературі, у формах письмового й усного мовлення.

Мова - передавач, носій культури, вона передає скарби національної культури, що зберігається в ній, з покоління в покоління. Опановуючи рідну мову, діти засвоюють разом з цим і узагальнений культурний досвід попередніх поколінь [16, 55].

Мова - знаряддя, інструмент культури. Вона формує особистість людини, носія мови, через нав'язані йому мовою і закладені в мові бачення світу, менталітет, відношення до людей тощо, тобто через культуру народу, що користується даною мовою як засобом спілкування [17, 38].

Мова - суспільне явище, найважливіший засіб влаштування людських стосунків. За її допомогою люди здатні порозумітися, здійснюють обмін думками, набувають знань, передають їх нащадкам, мають змогу організувати спільну діяльність в усіх галузях людської практики.

Мова є системою знаків соціального походження, яка утворилася і сформувалася впродовж історичного розвитку діяльності людини.

Слово як одиниця мови має два аспекти - зовнішній, звуковий (фонетичний) і внутрішній, змістовий (семантичний). Обидва вони є продуктами тривалого суспільно-історичного розвитку [7, 163].

Єдність цих двох аспектів (але не тотожність) утворює слово. Зовнішня фонетична форма слова - це умовний знак предмета або явища, що не передає прямо й безпосередньо його властивостей.

Слово суміщає функції знака та значення. Останнє історично розвивалося, звужувалося, узагальнювалося, надавалося новим об'єктам. Внаслідок цього виникла багатозначність слів, що також є продуктом історичного розвитку мови [7, 163].

Головні складові мовної системи - її словниковий склад і граматична будова. Словниковий склад - це сукупність слів кожної окремої мови. Його специфіка характеризує рівень розвитку мови: чим багатший і різноманітніший словник, тим багатша і різноманітніша мова.

Практичне вживання мови включає активний словник, тобто слова, якими людина користується для висловлення своїх думок, спілкуючись з іншими людьми, і пасивний - ті слова, які вона розуміє, коли їх чує або читає, але рідко їх вживає [17, 38].

Обсяг і характер активного і пасивного словників людини залежать від її освіти, професії, міри опанування мови, характеру та змісту діяльності.

Словниковий склад сам по собі ще не становить мови. Для того, щоб з допомогою слів людина могла обмінюватися думками, потрібна граматика, яка визначає правила зміни слів, сполучення їх у речення. Це забезпечує граматична будова мови.

Слова, що є в реченні, необхідно не лише розуміти, а й відповідно узгодити, щоб точно передати зміст думки.

Граматика мови формує правила зміни слів (морфологія) і правила сполучення їх у речення (синтаксис), і цим дає змогу висловлювати поняття та судження, складати уявлення про предмети та явища, їх різноманітні ознаки та відношення [11, 67].

Слово як одиниця мови є носієм інформації, воно завжди співвідноситься з означуваними ним певними об'єктами та явищами дійсності. Фіксація в слові об'єктивної дійсності та суспільно-історичного досвіду в різних формах їх вияву визначає сигніфікативну (означувальну) функцію мови.

Граматична будова мови - функція, зумовлена потребами спілкування та розвитком вираження змісту предмета у формі інформаційних структур. Вона - можливість формулювати думки і передавати зміст повідомлення.

Описані раніше головні елементи і функції мови стають засобом спілкування, засобом обміну думками за умови, коли відбувається мовлення між людьми. Мова і мовлення - поняття не тотожні. Мовлення - це акт вживання людиною мови для спілкування [12, 29].

Залежно від віку, характеру діяльності, середовища існування людини її мовлення набуває певних особливостей, незважаючи на те, що люди говорять однією мовою. Так, в однієї людини мовлення образне, яскраве, виразне, переконливе, а в другій - навпаки: обмежене, бідне, сухе, малозрозуміле. Це вже свідчить про відмінності у володінні мовою [11, 69].

Кожній людині притаманні свій індивідуальний стиль мовлення, відмінності в артикуляції звуків, інтонації, логічній виразності. Отже, кожна людина говорить по-своєму, хоча й користується спільною для всіх мовою.

Мовлення не існує і не може існувати поза будь-якою мовою. З іншого боку, сама мова залишається живою тільки за умови, коли активно використовується людьми. Мова розвивається і вдосконалюється під час мовного спілкування. Мовлення і є формою

актуального існування кожної мови.

Мовлення тлумачиться і як мовна діяльність, оскільки за його допомогою можна, наприклад, забезпечити спілкування, розв'язувати розумові завдання. У таких випадках мовлення може набувати форми мовного акту, що є складовим елементом іншої цілеспрямованої діяльності, наприклад трудової або навчальної [12, 29].

Знання мов і їхнє практичне використання говорить про культуру особистості. Розвиненість національної мови, тобто її багатомірність, словниковий склад, внутрішня розчленованість на одиниці різних рівнів свідчать про рівень національної культури. Функціонально вона забезпечує вираження певних почуттів, настроїв, емоцій. Ми розглядаємо мову, насамперед, як ту частину культурного менталітету, що складає сферу духу, цінностей і значень [18, 123].

Особистістю стають у процесі праці і спілкування. Міжкультурне спілкування є моделлю всякого спілкування, умовами якого є наявність деякої єдності, а також наявність розбіжностей. Якби не було розбіжностей між людьми, не виникла б потреба в спілкуванні чи обміні інформацією, почуттями, думками, що супроводжуються оцінкою співрозмовника і самооцінкою [12, 30].

Функція національної мови полягає в тому, що в мові представлена нація чи народність як цілісність, а в ній - етапи історичного розвитку з культурними традиціями, нормами, системою цінностей, рівнем духовного надбання.

Практичними соціологічними завданнями стають не тільки чисто мовні проблеми, але й освіта, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації в їхньому взаємозв'язку з мовною компетентністю, тобто етнокультурний вигляд нації у всій його повноті.

Важливо враховувати, що ефективність комунікації, у першу чергу, пов'язана з успіхом мовної взаємодії, що завжди відбувається в деякому соціальному і культурному контексті, який багато в чому визначає форму і зміст повідомлення. Ця форма і зміст зумовлені тією культурою, у якій відбувається даний процес комунікації. Звертається увага на те, що мова - це ментальний феномен, що виступає безумовним стрижнем комунікації. У мові закодовані знання людини, її уявлення про світ у цілому, її індивідуальний життєвий досвід, цілісна картина світу, всього соціуму. У процесі комунікації той, хто говорить спрямовує того, хто слухає, до деякої інформації, що зберігається в його голові, що там структурована й організована в глобальну картину світу [18, 123].

Не викликає сумніву, що саме в національній мові (особливо в її прислів'ях і анекдотах) відбиваються культурні, моральні та естетичні цінності соціуму. Без володіння інформацією про ці цінності та базові уявлення, що утворюють концептуальну картину світу співрозмовника, неможливе розуміння тексту як комплексу вербальної і невербальної інформації, незважаючи на знання семантики мовних одиниць, складових тексту.

Таким чином, мова виступає як функціональна система елементів, пов'язаних визначеними відносинами, а головна його функція - комунікативна.

Мова, як певний набір мовленнєвих норм певної спільноти, також є частиною ширшого культурного життя спільноти, що розмовляє цією мовою. Люди використовують мову як засіб ототожнення з однією культурною групою та як засіб

відмежування від інших. Навіть серед носіїв однієї мови існує декілька різних способів використання мови, і кожна з них використовується для позначення приналежності, наприклад, до підгруп всередині однієї культурної групи. Лінгвісти та антропологи, зокрема, соціолінгвісти та етнолінгвісти спеціалізуються на вивченні зв'язків між мовними та культурними явищами, пов'язаних із суспільною природою мови, її громадськими функціями. Це напрям лінгвістичних досліджень, який вивчає мову у її відношенні до культури, взаємодію етнокультурних та етнопсихологічних чинників у функціонуванні та еволюції мови [2, 635].

Про те, що мова є явищем суспільним, засвідчують її функції. Так, основними функціями мови є комунікативна і мислетворча, які мають виразний соціальний характер [7, 168].

Комунікативна функція (від лат. *communicatio* "спілкування") - функція спілкування. Мова й створена для того, щоб спілкуватися, а спілкування можливе лише в суспільстві. Щоправда, існують й інші комунікативні засоби, наприклад, жести й міміка. У мовознавстві навіть існує думка, що спочатку люди спілкувалися за допомогою жестів і міміки і лише згодом звуковою мовою. До того ж комунікативну функцію виконує не тільки звукове мовлення, а й написані чи надруковані тексти [7, 169].

Мислетворча функція мови - функція формування й формулювання думки. Мислення (думка) не тільки виражається словом, але й здійснюється в ньому.

Яка ж із названих двох функцій є головнішою? Одні вчені вважають, що найголовнішою функцією є комунікативна, інші - функція мислення. Обидві ці функції дуже тісно пов'язані між собою: для того, щоб спілкуватися, потрібно мислити й уміти передавати свої думки за допомогою мовних засобів [8, 120].

Усі інші функції мови, про які йдеться в мовознавчій літературі, похідні від головних, вони є ніби уточненням, детальнішою видовою класифікацією їх. Так, з комунікативною функцією пов'язані такі конкретні функції:

фатична (від гр. *phatos* "розказане"), тобто контактоустановлювальна;

репрезентативна (від фр. *representation* "представництво") - функція позначення світу речей;

емотивна - функція вираження почуттів, емоцій;

експресивна (від лат. *expressio* "вираження") - функція самовираження, створення образу мовця, автора;

волюнтативна (від лат. *voluntas* "воля") - функція волевиявлення;

прагматична (від гр. *pragma* "дія") - функція, що вказує на ставлення мовця до висловленого;

естетична (від гр. *aisthetikos* "такий, що стосується чуттєвого сприйняття") - функція вираження прекрасного, виховання естетичного смаку;

метамовна (від гр. *meta* "після, за, між"; у сучасній термінології вживається для позначення таких систем, які використовують для дослідження чи опису інших систем) - функція використання мови для опису іншої мови, тобто спеціальної наукової мови (метамова фізики, хімії, кібернетики, логіки тощо) [8, 121].

Із мислетворчою функцією пов'язані когнітивна (від лат. *Cognitus* "знання,

пізнання"), або гносеологічна (від гр. gnosis "знання, пізнання"), тобто пізнавальна, й акумулятивна (від лат. Accumulatio "нагромадження") функції. Мислячи з допомогою мови, людина пізнає навколишній світ, нагромаджує (акумулює) знання про нього. Мова зберігає всі інтелектуальні здобутки попередніх поколінь, фіксує досвід предків [7, 169].

Деякі часткові функції, наприклад, інформативна, або референтна (від лат. referens "такий, що повідомляє"), пов'язані з двома головними. Інформація спершу осмислюється (формується і формулюється), а відтак передається.

Усі функції, як правило, реалізуються не ізольовано, а в різноманітних поєднаннях, бо кожне висловлювання здебільшого є багатофункціональним. У кінцевому результаті всі функції працюють на комунікацію, і в цьому сенсі комунікативну функцію якоюсь мірою можна вважати провідною.

В основному серед базових називають дві функції - комунікативну і когнітивну (мислеформувальну, гносеологічну, пізнавальну).

Отже, мова виникла в суспільстві, обслуговує суспільство і поза суспільством неможлива, як і неможливе суспільство без мови. Своєрідність мови як суспільного явища полягає в тому, що:

1) на відміну від минутих явищ суспільного життя мова споконвічна і буде існувати доти, доки існує суспільство. Так, скажімо, не завжди існували такі суспільні явища, як сім'я, держава, класи, гроші, наука, релігія, право, а мова існує стільки, скільки існує суспільство;

2) мова обслуговує всі сфери людської діяльності, вона невіддільна від будь-яких явищ суспільного життя: організації праці, управління суспільним виробництвом, діяльності наукових закладів і організацій культури, здійснення процесу освіти і виховання, розвитку художньої літератури, науки, зміни соціальної і особистої психології.

3) мова відображає суспільну свідомість - ідеологію, політику, право, мораль, науку, мистецтво, релігію тощо [3, 52].

Способи використання мови у суспільстві є частиною культури громади, і це є засобом відображення групової ідентичності. Мова функціонує не тільки для полегшення спілкування, а й для визначення соціального стану. Лінгвісти використовують термін різновид мови, який охоплює географічно або соціально-культурно визначені діалекти, а також жаргони або стилі субкультури, для позначення різних способів використання мови.

Отже, мова не існує поза культурою, яка характеризує наш спосіб життя. Як один з видів людської діяльності, мова є складовою частиною культури, що зумовлена сукупність результатів людської діяльності в різних сферах життя людини: виробничої, суспільної, духовної. Однак як форма існування мислення і, головне, як засіб спілкування мова постає в одному ряді з культурою.

Якщо ж розглядати мову з погляду її структури, функціонування і способів оволодіння нею (як рідною, так і іноземною), то соціокультурний шар, або компонент культури є частиною мови або тлом її реального буття [3, 52].

У той же час компонент культури є не просто якась культурна інформація, що

повідомляється мовою. Це невід'ємна властивість мови, властива всім її рівням і всім галузям.

Мова - могутнє суспільне знаряддя, що формує людський потік в етнос, що утворює націю через збереження і передачу культури, традицій, суспільної самосвідомості певного мовного колективу.

Провідне місце серед національно-специфічних компонентів культури займає мова. Мова в першу чергу сприяє тому, що культура може бути як засобом спілкування, так і засобом роз'єднання людей. Мова - це знак належності його носіїв до визначеного соціуму.

Як галузь науки про мову, безпосередньо пов'язаною з вивченням культури, останнім часом все більшого поширення набуває лінгвокультурологія [8, 129].

Лінгвокультурологія - це нова філологічна дисципліна, що вивчає певним чином підбрану й організовану сукупність культурних цінностей, досліджує живі комунікативні процеси народження і сприйняття мови, досвід мовної особистості і національний менталітет, дає системний опис мовної "картини світу" і забезпечує виконання освітніх, виховних та інтелектуальних завдань навчання.

Таким чином, лінгвокультурологія - комплексна наукова дисципліна синтезуючого типу, що вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови в її функціонуванні і відображається в цьому процесі як цілісна структура одиниць у єдності їх мовного і позамовного (культурного) змісту за допомогою системних методів і з орієнтацією на сучасні пріоритети і культурні установлення (систем норм і суспільних цінностей) [8, 130].

Отже, мова - дзеркало культури, у ньому відображається як навколишній світ людини, так і реальні умови її життя, громадську самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, систему цінностей, світовідчуття. Мова і культуру неможливо розділити, не можна розглядати мову народу, не беручи до уваги його культуру і національні особливості. Бо мова і культура народу складаються одночасно.

Розділ II. Культура: феномен, структура та функції

Поняття "культура" складне і багатогранне. Чимало філософів та інших дослідників давніх і новітніх часів цікавились цим питанням. Саме слово "культура" латинського походження і означає "обробіток", "догляд" [6, 25].

Вперше це поняття вжив видатний римський мислитель, оратор і державний діяч Цицерон (106-43 рр. до н. е.). У культурі він вбачав, з одного боку, діяльність по перетворенню природи на благо людини, а з іншого - засіб удосконалення духовних сил людини, її розуму.

Пізніше слово "культура" все частіше починає вживатися як синонім освіченості, вихованості людини, і в цьому розумінні воно увійшло у всі європейські мови. У середні віки поняття "культура" асоціюється з міським укладом життя, а пізніше, в епоху Відродження, з досконалістю людини. Нарешті, у XVII ст. слово "культура" набуває самостійного наукового значення [6, 28].

Німецький філософ XVII ст. Й. Гейдер відстоював ідею історичного прогресу людства, пов'язуючи його з розвитком культур. Він підкреслював, що творення і засвоєння

набутої людством культури є необхідною умовою становлення людини, її "другим народженням".

Український філософ Г. Сковорода вперше окреслив питання про культуру як окремих, незалежних від природи, символічний світ, у якому вищі цінності людського буття, все святе і божественне, розкриваються і побутують у символічній формі [10, 132].

Сьогодні не існує загальноприйнятого визначення культури. У світовій літературі можна знайти більш як 500 визначень поняття "культура". Ось деякі з них:

Культура - все те, що є результатом людської історії.

Культура - як міра людяності людини.

Культура - все те, що людина створила власним розумом, а не отримала від природи.

Культура - це матеріальний і духовний прогрес як індивідів, так і різноманітних соціально-національних спільнот.

Культура - водночас історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у матеріальних і духовних цінностях, створених самою людиною [5, 480].

Традиційно розрізняють два основні напрямки культури - матеріальний і духовний - відповідно до двох головних сфер людської діяльності - матеріальної і духовної.

Матеріальна культура охоплює всю сферу виробничої діяльності людства та її результати: знаряддя праці, житло, предмети повсякденного побуту, одяг, будівельні споруди, засоби зв'язку, пам'ятники і монументи тощо. Духовна культура стосується області свідомості, пізнання, моралі, виховання, освіти, науки, мистецтва, літератури та інших сторін духовної діяльності людини. Сюди також належать релігія і міфологія, світоглядні, політичні, моральні та інші уявлення людей. Між матеріальною і духовною культурою існує тісна органічна єдність [18, 87].

Будь-яка абсолютизація чи недооцінка матеріальної або духовної сторони культури надзвичайно збіднює її як багатогранне і цілісне явище.

Структура культури являє собою цілий макросвіт. Вона охоплює освіту, науку, мистецтво, літературу, міфологію, мораль, політику, право, релігію. При цьому всі її елементи взаємодіють між собою, утворюючи єдину систему такого складного явища, як культура.

Також визначається певна типологія культури відповідно до її носіїв. Залежно від цього необхідно виділити світову і національну культури. Світова культура - це синтез кращих досягнень усіх національних культур різних народів, що населяють нашу планету [18, 90].

Національна культура уособлює надбання культур різних соціальних верств і прошарків населення кожного суспільства.

Своєрідність національної культури, її неповторність і оригінальність виявляються як у духовній (мова, література, музика, живопис, релігія), так і в матеріальній (традиції виробництва, праці, ведення господарства) сферах життя і діяльності народу. Так, зокрема, виділяють національні культури - українську, російську, французьку та ін. [18, 90].

Кожен народ, створюючи власну національну культуру, тим самим робить внесок у

світову культуру, здійснюючи за її допомогою зв'язок з навколишньою природою та іншими народами. В результаті такого спілкування відбувається взаємне культурне збагачення. І як наслідок - різні культури розвиваються, ускладнюються, стають набагато різноманітнішими.

Світова культура - феномен глобальний. Національна культура є частково і джерелом світової культури, одночасно витікаючи з неї. Без глобальної культури не може бути регіональної, самобутньої національної і навпаки. Світовій культурі властивий інтегральний процес. Національні ж мають диференційований характер [22, 123]. У відповідності з носіями виділяють також культуру соціальних суб'єктів (міську, сільську, професійну, молодіжну).

Упродовж розвитку людства виокремились певні культурні епохи: антична, середньовічна, культура епохи Відродження; окремі форми культури: політична, соціальна, правова, економічна, екологічна, фізична, моральна і т.д. [5, 487].

Культуру потрібно культивувати, бо вона для кожного народу є джерелом стійкості і добра, фактором національної гідності, водночас втілюючи історичний досвід самого народу, його творчий потенціал, служить підґрунтям для духовного розвитку наступних поколінь. Прогрес суспільства поєднується і супроводжується також культурним прогресом [18, 91].

Складна і багаторівнева структура культури визначає різноманітність її функцій в житті суспільства й окремої людини. Головною функцією культури, на думку багатьох вчених, є людинотворча, або гуманістична. Всі інші функції так чи інакше пов'язані з нею і навіть впливають з неї.

Однією з найважливіших функцій будь-якої культури є передача соціального досвіду. Тому її називають інформаційною. Культура виступає єдиним механізмом передачі соціального досвіду від покоління до покоління, від епохи до епохи, від однієї країни до іншої. Адже, крім культури, суспільство не має інших способів передачі досвіду, нагромадженого попередниками. Саме через це культуру не випадково вважають соціальною пам'яттю людства, а розрив культурних зв'язків між поколіннями призводить до її втрати (феномен "манкуртизму") з усіма негативними наслідками [1, 83].

Іншою провідною функцією є пізнавальна. Вона тісно пов'язана з першою і впливає з неї. Культура, яка концентрує в собі кращий соціальний досвід багатьох людських поколінь, набуває здатності створювати сприятливі умови для його пізнання і засвоєння [1, 83].

Можна стверджувати, що суспільство інтелектуальне настільки, наскільки воно використовує багатющі знання, які містяться в культурному генофонді людства. Всі типи суспільства суттєво різняться між собою саме за цією ознакою. Одні з них демонструють надзвичайну здатність через культуру увібрати все краще, нагромаджене людьми, і поставити собі на службу. Такі суспільства (наприклад, в Японії) демонструють величезний динамізм у багатьох галузях науки, техніки, виробництва. Інші - не здатні використати пізнавальну функцію культури і все ще "винаходять велосипед", залишаючись на досить низькому щаблі розвитку [22, 123]. Регулятивна функція культури пов'язана, перш за все, з визначенням (регуляцією)

різних сторін, видів суспільної і особистої діяльності людей. У праці, побуті, міжособистісних відносинах культура так або інакше впливає на поведінку людей та їхні вчинки, на вибір тих чи інших матеріальних і духовних цінностей. Регулятивна функція культури спирається на такі нормативні системи, як мораль і право. Семіотична, або знакова (семіотика - вчення про знаки) функція також досить важлива для розвитку культури. Являючи собою певну знакову систему, без оволодіння якою досягнення культури стають неможливими. Так, мова - засіб спілкування людей; літературна мова - важливий засіб оволодіння національною культурою. Специфічні мови потрібні для пізнання особливого світу музики, живопису, театру [1, 83].

Природничі науки (фізика, математика, хімія, біологія) також мають свої знакові системи.

Ціннісна (ціннісно-орієнтаційна) функція відображає важливий якісний стан культури. Саме система цінностей формує у людини певні ціннісні потреби і орієнтацію. За характером і якістю цих потреб і духовних орієнтирів особи роблять висновки про рівень її культури. Моральні й інтелектуальні потреби і запити виступають основним критерієм відповідної оцінки серед людей.

Культура формується, розвивається як специфічна людська діяльність. Культура робить людину людиною, виділяючи її з навколишнього світу.

Культура - це передусім живий процес, процес розвитку людиною себе у світі, осмислення і планування цього процесу. Культура - живий організм, має свої умови функціонування та незалежне буття, зумовлені внутрішніми закономірностями виникнення та перебігу культурних процесів.

Створивши культуру як систему штучних пристосувань до життя у світі, у суспільстві, з людьми, в гармонії із собою, людина "ставить" її між собою і природою, між собою та світом, між собою й іншими [21, 233].

Культура вирощує у людині людське, відкриває проти нього горизонти можливого і бажаного, формує уявлення про людські цінності, як-от істина, добро, краса, творчість. Саме в культурі реалізується ідея людини, як творця.

Отже, підбиваючи деякі підсумки, можна стверджувати, що розуміння культури включає у себе такі рівні:

- а) сукупність матеріальних й духовних цінностей (від музеїв і картинних галерей до черевиків і консервних банок);
- б) рівень розвитку людини (культурна людина);
- в) вміння діяти у культурній сфері (культура виконавства й інша професійна культура, в різних галузях діяльності (вміння розуміти, розумітися на мистецтві) [21, 233].

Отже, людина створила культуру, а культура - людину. Людина реалізується в культурі думки, культурі праці й культурі мови. Культура - це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений віками спосіб суспільного поведіння, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови.

Розділ III. Проблема співвідношення мови та культури

Протягом досить тривалого часу особливості співвідношення понять "мова" та "культура" розглядалися у працях лінгвістів, філософів, логіків, у дослідженнях з теорії та історії культурології. Цю проблему досліджували ще Й. Гердер, В. Гумбольдт, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, О. Потебня. Однак і сьогодні це питання залишається полемічним, оскільки будь який спосіб його вирішення навряд чи може бути повністю вичерпанним - багатоаспектність цієї проблеми зумовлює її комплексність та неоднозначність.

На сучасному етапі можна виділити декілька основних точок зору щодо взаємовідносин та ступеня єдності мови та культури. По-перше, зазначимо, що деякі з сучасних мовознавців наголошують, що мова та культура не співпадають за змістом та функціями. Ця точка зору пов'язана з розумінням культури як досягнення людства. Мова не є результатом свідомої діяльності людства, тому, зазначають деякі вчені, мова не може бути компонентом культури. Таке розуміння кореляції між мовою та культурою не відображає, на мою думку, реальності, тому що воно обмежено лише однією дефініцією культури, тобто виходить з недостатньо обґрунтованого визначення культури як феномена [14, 149].

Слід урахувати інший підхід до вивчення взаємозв'язку мови і культури, який базується на протилежному першій точці зору положенні, а саме на твердженні про те, що мова є компонентом культури та знаряддям культури. Дослідниками підкреслюється нерозривність та єдність мови і культури. Мова є часткою культури, але в той же час мова є автономною по відношенню до культури і може досліджуватися окремо від культури або у порівнянні з культурою як з рівноважним феноменом. Мова як компонент культури виділяється серед інших складників культури своєю здатністю відбивати зовнішні зміни у найбільш експліцитній, вербалізованій формі. Ця точка зору більш коректна, ніж зазначена вище, але слід мати на увазі, що і вона відбиває лише один із аспектів функціонування мови й культури.

Взаємозв'язок цих двох феноменів є багатоаспектним, тому той факт, що мова дійсно може виступати у ролі компонента культури, не виключає її інших характеристик по відношенню до культури.

Виходимо з того, що мова не може вивчатися без виявлення особливостей культури народу, який нею розмовляє. Такий підхід до дослідження взаємозв'язку мови і культури в першу чергу пов'язаний з роботами І. Голубовської, О. Корнілова, В. Лейчика, В. Манакіна, С. Тер-Мінасової, які зазначають, що взаємини цих двох феноменів слід розглядати і характеризувати з різних позицій. Мову можна розглядати як дзеркало культури, як знаряддя культури, обов'язково досліджувати її в межах трихотомії "мова-людина-культура". Мова відображає не лише фрагмент реальної дійсності, а й стиль життя, світобачення, національний характер, систему цінностей, менталітет народу, його суспільну самосвідомість у цілому. Слід зазначити, що культуру народу також неможливо комплексно досліджувати без вивчення тієї мови, якою розмовляє цей народ. Тобто мова не існує поза культурою, взаємовплив мови і культури дійсно комплексний і він має розглядатися саме з різних позицій, тому вважається цей підхід до вивчення означеної проблематики

найбільш доцільним та об'єктивним [14, 149].

Складним є питання впливу мови на культуру. Е. Сепір зазначав: "Не можу я визнати і справжньої причинної залежності між культурою і мовою. Культуру можна визначити як те, що суспільство робить і думає. Мова є те, як думають. Зрозуміло, що зміст мови нерозривно пов'язаний з культурою. Мова у своїй лексиці більш-менш точно відображає культуру, яку обслуговує; цілком справедливим є і те, що історія мови й історія культури розвиваються паралельно" [15, 256].

Отже, впевнено можна стверджувати лише те, що культура визначає план змісту знакової системи мови. У семантиці мови відображаються загальні, універсальні компоненти загальнолюдської культури і своєрідність культури конкретного народу [15, 257].

Відмінності мов, зумовлені своєрідністю культури, зводяться:

1) до відмінностей у лексиці й фразеології. У кожній мові наявна безеквівалентна лексика, до якої належать слова, що позначають специфічні явища культури і не мають однослівного перекладу на іншу мову. При перекладі вони передаються описово або запозичуються. Запозичені безеквівалентні слова називають екзотизмами. Так, слова стерлінг, біг-бен, шилінг, крикет пов'язані з англійською матеріальною і духовною культурою, конклав, сентимо, спагеті, тарантела - з італійською і т.д. Як правило, безеквівалентна лексика в кожній мові становить не більше 6 - 7% від загальної кількості активно вживаних слів, а фразеологія майже вся ідіоматична;

2) до відмінностей у лексичних фонах слів з тотожним денотативним значенням. Такі слова можуть мати різні конотації (емоційні відтінки), а також різні асоціативні зв'язки. Зрідка ці відмінності зумовлені відмінностями і в самих реаліях.

Найбільші розбіжності слова-відповідники в різних мовах мають у семантичних асоціаціях, при цьому специфічні семантичні асоціації властиві не тільки лексиці, у значенні якої наявний національно-культурний компонент, а й звичайним нейтральним загальноновживаним словам на означення речей і понять, поширених у всіх культурах [15, 259].

Психолінгвістичний експеримент з українцями, росіянами й американцями виявив, що навіть слова на позначення частин тіла людини викликали в кожній групі специфічні асоціації.

Семантичний ореол слова не фіксується в лексико-графічних працях, однак він значною мірою зумовлює реальне функціонування слова в певному соціумі. Цей ореол зумовлений всією історією слова, його етносоціальним і етнокультурним контекстом. Наведені факти свідчать про те, що ґрунтовне оволодіння мовою неможливе без засвоєння культури народу - носія мови.

Культурою зумовлена форма літературної мови, її зв'язок з народно-розмовною мовою. Очевидним є вплив культури на стилістичну диференціацію мовних засобів (історія писемності, літератури, школи, народного світогляду, різних суспільних ідеологічних течій тощо). Цей вплив не так помітний, як у лексичній системі, він прихований, але має значно глибші характеристики.

Отже, вплив культури позначається на своєрідності лексико-фразеологічних засобів,

на особливостях нормативно-стилістичної системи та мовленнєвого етикету. Дехто з мовознавців вважає, що діапазон впливу культури на мову є значно ширшим. Так, зокрема, М.А. Кондратов стверджує, що з культурним розвитком пов'язане "багатство функцій мови і сфер її використання, взаємовідношення між літературною мовою і діалектами, стилістичне розшарування мови, наявність великої кількості абстрактних та інтернаціональних слів, особливі структурні типи речень" [15, 260]. Слід зазначити, що взаємозв'язок мови й культури детерміновано насамперед аналогічними функціями, які досліджувані феномени виконують у суспільстві. Для виявлення корелятивних зв'язків між мовою й культурою доцільно сфокусуватися на цих функціях. Нагадаємо, що якщо культура виконує когнітивну та гносеологічну функції, то мова постає носієм культурного знання, тобто "знаряддям" культури. Через мову ми пізнаємо світ, оскільки мова іменує та відбиває знання та пізнання. Саме тому деякі дослідники слушно пропонують виділити пізнавально-відображальну (номінативну, конститутивну, ментальну) функцію мови [20, 581]. Загальновідомо, що однією з визначальних функцій як культури, так і мови є інформаційна або репрезентативна функція. Ця функція культури полягає в тому, що культура є засобом закріплення досягнень духовної та матеріальної діяльності людства, забезпечення передання накопиченого іншим поколінням. Мова - засіб фіксації цих знань та відомостей, всіх досягнень та досвіду людства у вигляді мовних одиниць, а також вербальний засіб передання досвіду. Культура виконує семіотичну або знакову функцію, яка полягає в тому, що будь-який продукт культури є показником її рівня, якості, національної та соціальної належності [13, 212]. Деякі продукти культури є ненавмисно символічними (Ейфелева Вежа у Парижі, Біг Бен в Лондоні, Статуя Свободи у Нью-Йорку), інші вважаються штучно, свідомо утвореними (герб або прапор держави) символами, знаками тієї чи іншої культури. Крім того, всі об'єкти, що належать до будь-якої культури, виконують семіотичну функцію, тому що вони є мовними позначеннями. Мова, у свою чергу, є системою знаків, в тому числі і культурних знаків, що призначені для того, щоб позначати об'єктивну та суб'єктивну субстанцію [20, 582]. Слід особливо відзначити комунікативну функцію культури, яка реалізує обмін досягненнями культури між окремими спільнотами людей та індивідами. Саме наявність цієї функції забезпечує можливість міжкультурних комунікацій, діалогу культур. Для мови комунікативна функція є найголовнішою, визначальною, такою, що детермінує всі інші (фатична функція, тобто функція, що сприяє встановленню контакту (контактовстановлююча функція), конативна функція, тобто функція засвоєння повідомлень, а також функції мовлення: номінативна, емотивно-волюнтативна, магічна та ін). Мова є засобом спілкування людей у межах національних, соціально-професійних колективів, а також і між цими колективами. Функціонально комунікативна функція мови та культури є єдиними. Мета і шляхи її реалізації співпадають [13, 212]. Зазначимо, що аксіологічна або оцінна функція культури пов'язана з існуванням системи цінностей у кожній культурі - звичаїв, традицій, обрядів, творів мистецтва та науки. Деякі вчені зауважують, що не слід переоцінювати та абсолютизувати

аксіологічну функцію культури, достатньо зазначити її наявність у культурі та можливість її виявлення в окремих конкретних реалізаціях. З одного боку, це відповідає дійсності, але лише з позиції загального розгляду функцій культури за критерієм ієрархічності. Проте для нашого дослідження аксіологічна функція культури є однією з ключових, тому що насамперед важливим є те, що мові притаманна здібність відображати культурно-національну ментальність її носіїв [9, 104].

Завдяки аксіологічній функції культури розкриваються особливості національних характерів різних народів, без чого неможливе дослідження стереотипного уявлення про них. Власне, в першу чергу, інтерес становить те, як поповнюється новими одиницями американський варіант англійської мови під впливом етнічних стереотипів по відношенню до національних меншин США, яка специфіка функціонування цих одиниць. Без вивчення розбіжностей у менталітеті та національних характерах різних лінгвокультурних спільнот неможливо дати об'єктивну оцінку впливу етнічної стереотипізації на американський варіант англійської мови. Очевидно, що етнічні стереотипи та їх відбиття у мові викликані розбіжностями в системі цінностей різних культур. За формування цієї системи цінностей "відповідає" саме аксіологічна функція. В будь-якій мові є оцінна лексика, мовленнєві форми та структури, у яких відображено оцінку людини, її поведінку, якості або факти об'єктивної дійсності - це є проявом аксіологічної функції в мові [9, 104].

мова культура нормативний стилістичний

Регулятивна функція, яку деякі культурологи, наприклад, Т Парсонс, вважають визначальною, виявляється на різних рівнях культури та наділена різним ступенем обов'язковості. Головна роль регулятивної функції - підтримувати соціокультурну рівновагу. У зв'язку з цим виникло поняття "антидіалогу" культур або протистояння культур, що може перерости у відкритий конфлікт, тобто антидіалог культур має місце в ідеології, міжнародних відносинах та інших сферах. Він заснований на взаємному нерозумінні або свідомому неприйнятті елементів певної національної або соціальної культури. Регулятивна функція мови забезпечує мовну або мовленнєву рівновагу у різних спільнотах. Важливу роль відіграє регулятивна функція, оскільки йдеться про наслідки нерозуміння між культурою американців європейського походження та іспаномовними культурами США.

Щодо експресивно-емоційної функції, вона також притаманна як мові, так і культурі. Найчастіше ця функція виявляється в релігійних жанрах. У мовленні вона має назву "магічна", що не випадково, тому що вона стосується обрядів, заклинань, молитов, проповідей. Оскільки мова є засобом впливу на адресата мовлення, який досягається у різних мовленнєвих жанрах, зазначених вище, очевидно, що експресивно-емоційна функція мови й культури співпадають [14, 250].

Наявність безпосереднього зв'язку між мовою й культурою підкріплюється існуванням таких суміжних понять, як "мовна" та "культурна диглосія" (останнє передбачає належність людини до двох і більше культур). Дослідження "культурної диглосії" сприятиме вибудовуванню та спеціальному вивченню культурної

самосвідомості того чи іншого етносу [17, 43].

З одного боку, культура є втіленням національного менталітету народу. Згідно з певними проявами культури можна впізнати національну належність особистості, що виховувалася в тому, чи іншому національному середовищі. Так, слід виділити ще одну важливу для нашої роботи функцію - функцію розмежування й інтеграції соціальних, національних та інших спільнот. Отже, в першу чергу, інтерес становлять комунікативна, аксіологічна, регулятивна функції та функція розмежування й інтеграції національних спільнот, які знаходять своє відбиття у досліджуваних аспектах контактів різних культур [14, 250].

Таким чином, взаємовплив мови й культури є комплексним і має розглядатися з різних позицій. Культура як сукупність результатів життєдіяльності людини, відбиває відомості про рефлексивне самопізнання людини в процесі її життєвої практики, є втіленням національного менталітету народу. У процесі всіх її контактів у людини виникає картина світу як глобального образу. Національну мовну картину світу слід вважати певною моделлю, зумовлену світосприйняттям етносу, нормами поведінки його представників, вербалізованою інтерпретацією навколишнього світу. Лексика та фразеологія є найчутливішим та найвиразнішим показником "мовного картинування".

Висновки

Актуальність усіх проблем, пов'язаних з культурою, набула сьогодні небувалої гостроти. Усі тонкості і вся глибина проблем міжмовної і міжкультурної комунікації стають явними та усвідомлюються, при зіставленні іноземних мов з рідними, чужих культур зі своєю рідною, звичною. Взаємовідносини і взаємодія мови і культури відіграють найважливішу роль для удосконалювання форм і ефективності спілкування. Ось чому без знання світу досліджуваної мови неможливо вивчити мову як засіб спілкування.

Термін "культура" - багатогранний. Ним позначають спосіб життя, звичаї, вірування певної групи людей у певний період. Культура охоплює увесь спосіб життя членів співтовариства, настільки, наскільки воно цього потребує. Мова є своєрідним дзеркалом культури, в якому відбиваються не тільки реальний світ, оточення людини, не лише реальні умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світосприйняття. Мова не просто слугує засобом найменування того, що існує в культурі, не лише відбиває та формує її, але й сама розвивається в культурі. Відповідно до поставленої мети у роботі я виконала такі завдання: дала ґрунтовне і вичерпне визначення мови як засобу комунікації, виокремила її функції, їх пріоритетність та значення, особливості та роль мови у суспільстві; дослідила багатогранність тлумачення терміну "культура", різні підходи до визначення функцій, організацію структури, та значення культури; дала оцінку стану та проблемам співвідношення мови та культури, розглянула основні точки зору щодо взаємовідносин та ступеня єдності мови та культури; дослідила взаємоінтеграцію функцій культури і мови.

На сучасному етапі можна виділити декілька основних точок зору щодо

взаємовідносин та ступеня єдності мови та культури. По-перше, зазначимо, що деякі з сучасних мовознавців наголошують, що мова та культура не співпадають за змістом та функціями.

Слід урахувати інший підхід до вивчення взаємозв'язку мови і культури, який базується на протилежному першій точці зору положенні, а саме на твердженні про те, що мова є компонентом культури та знаряддям культури. Дослідниками підкреслюється нерозривність та єдність мови і культури.

Детальна характеристика функцій культури та мови дає можливість зрозуміти що у цих двох поняттях більше спільності ніж відмінності.

Отже, на сьогодні питання співвідношення мови та культури залишається полемічним, оскільки будь який спосіб його вирішення навряд чи може бути повністю вичерпанним - багатоаспектність цієї проблеми зумовлює її комплексність та неоднозначність.

Список використаної літератури

1. Безклубенко С.Д. Теорія культури. Навчальний посібник. // С.Д. Безклубенко // - К.: Криниця, 2002. - 368 с.
2. Брицин В.М. Соціолінгвістика // Українська мова: енциклопедія / ред.В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. - К.: Українська енциклопедія, 2004. - С.631-649.
3. Виткалюк В.Г., Митровська М.М. Українська мова та культура. Навчально-методичний посібник. // В. Г Виткалюк, М.М. Митровська // - Рівне: Волинські обереги, 2001. - 168 с.
4. Гаврюшенко О.А., Шейко В.М., Тишевська Л.Г. Історія культури: Навчальний посібник. / Наук. ред. Шейко В.М. - К.: Кондор, 2004 - 763 с.
5. Гатальська С.М. Філософія культури. // С.М. Гатальська // - К.: Варта, 2005. - 203 с.
6. Гончарук Т.В. Культурологія. Підручник. // Т.В. Гончарук // - Т.: Зоря. - 2004. - 238 с.
7. Дорошенко С.І., Дудик П.С. Вступ до мовознавства. // С.І. Дорошенко, П.С. Дудик // - К.: Компас, 1984. - 213 с.
8. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. // Ю.О. Карпенко // - К.: Освіта, 1991. - 197 с.
9. Конобродська В.Л. Українська етнолінгвістика: напрямки розвитку, проблеми і завдання. // Словознавство. - 2008. - № 4. - С.104-114.
10. Культурологія: теорія та історія культури. Навчальний посібник. Видання 3-тє / За ред.І.І. Тюрменко. - К.: Довіра, 2010. - 310 с.
11. Левченко Т.К. Мова і духовність нації. // Вища школа. - 2003. - № 5. - С.67-69.
12. Невгодовський А. У мові - пам'ять народу. Мова - код і паспорт нації // Українознавча робота. - 2000. - № 6. - С.29-32
13. Пальм Н.Д. Культурологія. Навчальний посібник / Н.Д. Пальм, Т. Є. Гетало, Д.Ю. Михайличенко, Ю.І. Потоцька. - Харків, 2008. - 245 с.
14. Подольська Є.А., Лихвар В.Д., Іванова К.А. Культурологія. Навчальний посібник. // Є.А. Подольська, В.Д. Лихвар, К.А. Іванова // - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 288 с.
15. Павлюк А.С. Принципи і методи соціолінгвістичних досліджень. Навчальний посібник. // А.С. Павлюк // - К.: Воля, - 1999. - 166 с.
16. Семчинський С.В. Вплив культури на формування мови. // Загальне мовознавство.

- К., 1996. - С 256-319.

17. Сідько Н. Мова: джерело нації і державності // Вісник Книжкової палати. - 2005. - № 10. - С.55.

18. Скільський Д.С. Мова та культура - основа української нації // Визвольний шлях. - 2001. - № 9. - С.38-43.

19. Степанишин Б. Генетичний код нації, або Мова про мову // Вітчизна. - 2002. - № 5-6. - С.123-130.

20. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: Курс лекцій. - К.: Либідь, 1999. - 390 с.

21. Українська мова та культура. Навчальний посібник. / За ред.М. М. Заковича та ін. - К.: Знання, 2000. - 622 с.

22. Українська культура: історія і сучасність: Навчальний посібник/За ред. Черепанової С.О. - Львів: Світ, 1994. - 456 с.

23. Хоменко В.Я. Українська і світова культура. Підручник. // В.Я. Хоменко // - К.: Україна, 2003. - 336 с.